

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНИХ ІДЕЙ В ТЕОРІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. Розмежовано поняття “інституція” та “інститут” які формують інституційну систему інноваційного розвитку в державі. Визначено роль держави в традиційному інституціоналізмі, що вивчає закономірності розвитку інноваційного процесу.

Анотация. Дифференцировано понятие “институция” и “институт” которые формируют институционную систему инновационного развития в государстве. Определена роль государства в традиционном институционализме, что изучает закономерности развития инновационного процесса.

Annotation. A concept is delimited “institute” and “institute” which forms management organs system of innovative development in the state. The role of the state is certain in traditional management organs, that studies conformities to the law of development of innovative process.

Постановка проблеми.

Роль інституцій в житті організованого суспільства досить висока, тому інноваційна теорія вирішальною мірою формується під впливом інституціоналізму. Погляд на інновації через призму інституціоналізму зумовлений перш за все потребою створення та розвитку інститутів ринку в країнах у період трансформації.

В науці «Державне управління» інституціоналізм представлено значною різноманітністю шкіл і концепцій, однак для всіх його течій є характерним надання великого значення емпіричному аналізу інституціонального середовища, зокрема впливу інститутів на ефективність використання обмежених ресурсів та на забезпечення економічного зростання. Основною ідеєю теорії інституціоналізму є зосередження уваги на позаекономічній сутності рушійних сил суспільного розвитку, тобто, окрім технологічного фактору, головними чинниками соціально-економічного прогресу є політичні, соціальні, морально-етичні, етно-національні, нормативно-цільові та адміністративні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти щодо формування інституцій інноваційного розвитку в Україні досліджені сучасними вітчизняними економістами. Цим науковим проблемам присвячені праці **З. Адаманової**, **О. Александрової**, **О. Алімова**, **О. Амоші**, **Ю. Бажала**, **В. Базилевича**, **З. Варналія**, **А. Гальчинського**, **П. Єщенка**, **М. Йохни**, **Я. Жаліла**, **Б. Кваснюка**, **В. Ковальчука**, **П. Мазурка**, **А. Чухно**, **М. Шарко** та інших вчених.

Постановка завдання.

– розмежувати поняття “інституція” та “інститут” які формують інституційну систему інноваційного розвитку в державі;

– визначити роль держави в традиційному інституціоналізмі, що вивчає закономірності розвитку інноваційного процесу.

Виклад основного матеріалу.

Інституціональні критерії базуються на врахуванні конкретно-історичних умов тієї чи іншої країни, наслідуванні традицій, ідей, духовного світу населення, системи ціннісних уявлень. Відзначимо, що ці фактори не зводяться до суто психологічних ознак, а побудовані на взаємодії між окремими елементами, що породжує певну цілісність економічної системи взагалі.

Оскільки інноваційний розвиток визначено як процес структурного вдосконалення національної економіки, то зміна організаційно-функціональних основ інституційної системи є засобом розбудови засад інноваційно орієнтованого господарства. Частина елементів інституційної системи носить достатньо динамічний характер і слугує засобом впливу на реальний стан інноваційного процесу (наприклад, закони, нормативні акти, угоди та ін.). Проте інша – є об’єктивною за змістом і формує весь спектр надбудови економічних відносин (наприклад, ринок, конкуренція, власність та ін.), тобто слабо піддається впливу. Таким чином, з метою обґрунтування дії і функцій чинників, що формують інституційну систему інноваційного розвитку, виникає потреба розмежування понять “інституція” та “інститут”.

У науковій літературі ці категорії часто ототожнюються, вживаються як синоніми та характеризуються за однаковими ознаками, тому їх тлумачення є недостатньо чітким.

Засновник інституціоналізму Т. Веблен визначив інститути як “поширений образ думки в тому, що стосується окремих відносин між суспільством і особистістю і окремих виконуваних ними функцій” [2, с. 201]. Дж. Коммонс характеризує інституції у вузькому значенні, тобто як “систему законів чи природних прав, в межах яких індивіди діють як в’язні” та у широкому – як “колективну дію по контролю, лібералізації та розширенню індивідуальної діяльності” [5]. В даному контексті сутність колективної дії варіюється від неорганізованого звичаю чи традиції до множини організованих поточних відносин, таких як сім’я, корпорація, профспілки, торговельні асоціації, держава.

Існуючі підходи до визначення інституцій, поширені в науковому середовищі, умовно можна розбити на три групи: “фундаторська ортодоксія”, “тотально-інституційний” підхід, “інституційно-системне структурування”.

Вважаємо, у вивченні інституцій усе більш стає очевидним рух усередину, від тих феноменів, що лежать на поверхні, до пошуку сутностей інституцій як характеристик внутрішнього устрою, що визначають закономірності розвитку суспільства та забезпечують його цілісність. Якщо раніше інституції, у залежності від підходу, трактувались як юридичні встановлення, як форми соціальної поведінки, соціальні ролі

чи організації, то в сучасних умовах їх доцільно розглядати як явища більш високого порядку, тобто регулятори суспільних явищ.

Напрямок “інституційно-системного структурування” передбачає визначення інституцій з позиції поєднання універсальності та операціональності їх сутності, структуризування, чіткого визначення їх місця в суспільній системі. Наприклад, Р. Пустовіт тлумачить інституції як “звички і стереотипи мислення, притаманні значній спільноті людей” [8, с. 27].

В. Мандибуря справедливо стверджує, що інститути включають увесь спектр надбудовних соціальних відносин. Інститути як елементи системно-організаційної структури суспільства поділяють на: 1) владно-організаційні інститути (інститути державної влади, інститут місцевого самоврядування); 2) базисно-господарські та функціонально-економічні системні інститути (інститут власності, інститут підприємництва, інститут грошей, фінансово-кредитний інститут, інститут ціноутворення); 3) господарсько-асоціативні інститути (домогосподарство, фірма, держава); 4) асоціативно-соціальні інститути (партії, профспілки, суспільні об'єднання, громадські організації) [6, с. 111].

Дослідження різних поглядів на інституції як категорію державного управління показало, що не існує єдиного погляду на їх визначення та класифікацію. В економічній літературі інституції представлені наступними складовими частинами: інституції як правила, стійкі норми; інституції як стандарти поведінки; інституції як звички, рутини, звичаї традиції; інституції як стереотипи мислення; інституції як соціальні відносини; інституції як закони та організації (установи), що контролюють певні соціальні відносини; інституції як механізм вирішення конфліктів між економічним суб'єктами; інституції як законопримусовий механізм; інституції як рівновага в стандартній координаційній грі, що повторюється [7, с. 6].

Основною причиною такої кількості поглядів на тлумачення інституцій, з нашого погляду, стали складність та багатогранність зазначеної категорії, а також застосування різних методологічних підходів до дослідження інституцій. При спробі дати універсальне визначення науковці стикаються з неможливістю охопити всі аспекти даного поняття та в рівній мірі їх окреслити. Кожне визначення інституції характеризує певний спектр проблем, обмежений метою дослідника, його методологічним апаратом та загальним станом науки у даній сфері.

Інституційна система охоплює сукупність формальних і неформальних інституцій. Формальні інституції – це відносно стійкі та довготривалі загальні соціальні та економічні норми, що “визначаються в законах і різного роду письмових приписах, обов'язкових до виконання, тому їм притаманна “публічність і прозорість” [4, с. 95]. Невиконання або ігнорування таких правил призводить до покарання, що примушує індивідів підкорятися. Неформальні інституції діють через морально-етичні цінності, переконання, табу, усталені звички, відображаючи

загальний цивілізаційно-культурний рівень індивідів і суспільства [3, с. 94].

Отже, узагальнюючи сутність поняття інститут, визначимо його як суб'єкта-носія соціально-економічних відносин (фірми, домогосподарства, банки, корпорації, установи, організації, держава), а також тривалі суспільні економічні явища, які базуються на формальних і неформальних інституціях. Вважаємо, що роль інститутів в економічному розвитку носить творчий характер, оскільки будь-яка зміна у розвитку суспільства є наслідком акумуляції знань і результатом досліджень.

Під інституціями розуміємо систему відносин, що охоплює взаємодію формальних та неформальних норм і правил у вигляді стандартів поведінки, звичок, рутини, традицій, звичаїв, що визначають домінуючий спосіб мислення для соціальної групи чи всього народу у економічній, соціальній, політичній або будь-якій іншій сфері; а також у вигляді сукупності законів, що контролюють певні соціальні відносини шляхом формування механізму вирішення конфліктів між господарськими суб'єктами і забезпечення законопримусового впливу, виконуючи функцію регулятора суспільних явищ. З нашого погляду, ключовим завданням інституцій є створення сигналів про потреби суспільства, тобто генерування інформації у поєднанні з одночасним розв'язанням проблем, що виникають, та підтримкою збалансованості інтересів усіх членів суспільства. Оскільки слабкі інституції ведуть до нерівності, надають можливості виникнення диктаторського устрою, то формальні та неформальні інституції покликані стати на заваді концентрації ресурсів в руках певних верств населення чи кланів. Інституції завдяки контролю за розподілом цінностей, доходів і витрат у суспільстві є стимулом економічної активності та підтримують ефективність економічних угод.

Як якісно новий напрям світової економічної думки інституціоналізм увібрав у себе найкращі ідейно-теоретичні та методологічні досягнення попередніх шкіл економічної теорії. Проте неокласична школа не змогла дати задовільного пояснення явищу поглиблення нерівномірності економічного розвитку різних країн світу в умовах, коли ключовий ресурс сучасного розвитку – наукові знання та технології – є загальнодоступними. Разом з тим, існування ефективних інститутів ринку, передусім добре розробленої системи прав власності, підкріпленої конкуренцією між товаровиробниками, є вихідною передумовою будь-якої неокласичної моделі економічного зростання [1, с. 88-89].

Серед існуючих підходів до генези інституціоналізму можна виокремити такі напрями: соціально-психологічний, соціально-правовий, кон'юнктурно-статистичний, об'єднані у “традиційний інституціоналізм”, а також сучасні течії – неоінституційна економічна теорія та державне управління.

Вперше інноваційні ідеї в теорії інституціоналізму описано у концепції Й.Шумпетера [9, с. 202], сутність яких полягає у дії механізму конкуренції, що дозволяє досягти фірмам ринкових переваг за допомогою

інновацій. Завдяки ринковій конкуренції автоматично підтримується механізм інноваційного розвитку господарської системи, а технічний прогрес породжує подальший технічний прогрес. Соціально-психологічне зростання, підвищення рівня життя як результат поширення інновацій відкриває нові можливості розвитку особистості і творчого потенціалу.

З нашого погляду, розкриття техніко-технологічних чинників виробництва відбувається в межах системи відносин між групами економічних агентів, які переслідують різновекторні інтереси, що створює умови для потенційного або реального конфлікту. У даному випадку з позиції інституціональної теорії істотний інтерес викликає поведінка суб'єктів господарювання та визначення взаємозв'язку між їх поведінкою, прийняттям рішень та інноваціями.

На відміну від Т. Веблена, засновник соціально-правової течії інституціоналізму Дж. Коммонс [5] за основу власних досліджень використовує правові норми. Науковець розробив “вольову” психологію переговорів, важливу роль в якій відіграє ідея згоди. Саме тому результатом переговорів як процесу улагодження різноманітних економічних відносин між людьми є угода – єдиний, з його погляду, ефективний інститут налагодження соціального миру у суспільстві. Угода включає в себе три елементи: конфлікт (зіткнення інтересів учасників угоди), взаємодію (взаємозв'язок інтересів учасників) та вирішення (укладання угоди). Це означає, що Дж. Коммонс вважав, ніби суспільні відносини регулюються тільки за допомогою юридичної процедури – через суди. Держава має забезпечити управління розвитком капіталістичної системи та регулювати конфлікти не тільки між окремими капіталістами, але й між капіталістами і робітниками.

На відміну від Дж. Коммонса, засновник кон'юнктурно-статистичного напрямку інституціоналізму В. Мітчелл [5] вважав, що найсерйозніший вплив на господарську поведінку людей має грошовий фактор у вигляді обігу грошових знаків та діяльності фінансово-кредитних установ. Відповідно до його концепції, гроші є головним двигуном економічної діяльності і відіграють самостійну роль у суспільстві, тому основне завдання економічної теорії – дослідження зв'язків між грошовим обігом та поведінкою людей шляхом збору та узагальнення фактичного статистичного матеріалу з метою визначення залежності між динамікою окремих показників.

З нашого погляду, вивчаючи закономірності циклічних коливань, учений не наголошує на інноваційному чиннику як основній причині змін, але, математично обґрунтовуючи власні гіпотези, у якості перемінних поряд з витратами, ціною, прибутком, процентною ставкою, кредитними і банківськими резервами тощо він використовує фактор прийняття інвестиційних рішень і інвестиційних витрат, які нерозривно пов'язані з інноваційними циклами.

Отже, соціально-психологічний напрям інституціональної теорії орієнтований на вивченні соціального, психологічного, економічного та

технологічного аспектів, кон'юнктурно-статистичний напрям концентрується на обґрунтуванні соціально-економічних аспектів, а соціально-правовий – досліджує юридичні особливості існування суспільства та його складових.

Порівняльний аналіз основних аспектів вивчення концепцій традиційного інституціоналізму дає змогу виділити конструктивні ідеї, що містяться в них і які можна використати в процесі розробки основ концепції інноваційного розвитку державного управління:

- використання принципів суспільної психології для аналізу поведінки господарюючих суб'єктів та прийняття інноваційних рішень;

- використання статистичного методу з метою обґрунтування циклічних коливань економіки та інвестиційних циклів;

- рушійною силою розвитку інновацій є науково-технічний прогрес та інженерно-технічна інтелігенція;

- угода дозволяє вирішити всі економічні проблеми у правовому полі.

Висновки.

На нашу думку, традиційний інституціоналізм, продовжував вивчати закономірності розвитку інноваційного процесу, приділяючи більше уваги соціально-економічним чинникам (соціальному, юридичному, психологічному, економічному та іншим аспектам). Важливий бік природи інституцій – це їх конфліктні передумови. Інституція народжується не тільки як автоматичний спосіб раціоналізації дій, що повторюються, але ще як спосіб узгодження незбіжних інтересів і цілей взаємодіючих суб'єктів. В основі погоджувальної природи інституцій лежить тріада “контакт – конфлікт – контракт”. Інституції забезпечують потреби у зниженні психологічних, соціальних і економічних витрат протистояння і конфронтації, не усуваючи сам чинник взаємного тиску суб'єктів як необхідний механізм соціальності.

Подібний підхід дозволив переглянути існуючі погляди на інновації як суто технологічне явище, що значно поглибило світогляд про природу інновацій та їх наслідки.

Використані джерела інформації:

1. Алимов О. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення / Алимов О., Даниленко А., Трегобчук В. – К.: НАН України, Об'єднаний ін-т ек-ки, 2005. – 540 с.
2. Веблен Т. Теория праздного класса / Веблен Т. – М.: Прогресс, 1984. – 367 с.
3. Гайдай Т.В. Вплив сучасної інституціональної теорії на розвиток економічної науки / Гайдай Т.В. // Економічна теорія. – 2004. – № 2. – С. 92-107.
4. Єщенко П.С. Нова модель держави / Єщенко П.С., Кваснюк Б.Є., Бірюков О.А. – Слов'янськ: Печатный двор, 2002. – 142 с.
5. Жаліло Я. Економічна стратегія держави: теорія, методологія і практика / Жаліло Я. – К.: 2003. – Режим доступу: [www.niss.gov.ua /book/jalilo_mon/index.htm](http://www.niss.gov.ua/book/jalilo_mon/index.htm)
6. Мандибура В.О. Інституційна архітектура власності та закономірності її функціонування / Мандибура В.О // Інституційна архітектура та механізми

економічного розвитку: Матеріали наукового симпозиуму. – Х.: ХНУ, 2005. – С.110-116.

7. Поворозник В.О. Інституційні зміни в умовах трансформаційної економіки України / Поворозник В.О. – К.: КНУ ім. Т.Шевченка, 2006. – 19 с.
8. Пустовійт Р. Інституціональна теорія та економічний розвиток: генезис і сучасність / Пустовійт Р. // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2/2003. – №2. – С.26-33.
9. Шумпетер Й. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры / Шумпетер Й. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

Рецензент: Корецький М.Х., д. держ. упр., професор.

УДК: 351.82

Гурковський В.І.,

кандидат наук з державного управління,
науковий консультант Науково-дослідного центру
правової інформатики Академії
правових наук України

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У даній статті досліджуються теоретико-методологічні підходи до вивчення глобалізації, розкривається стан наукової розробленості глобалізації, як наукової проблеми. Визначається поняття, зміст і сутність феномена глобалізації, виділено ключові риси глобалізації та їх вплив на правову та політичну систему державного управління.

Ключові слова: теоретико-методологічні підходи, глобалізація, глобальне інформаційне суспільство, феномен глобалізації, державне управління

Аннотация. В данной статье исследуются теоретико-методологические подходы к изучению глобализации, раскрывается состояние научной разработанности глобализации, как научной проблемы. Определяется понятие, содержание и сущность феномена глобализации, выделены ключевые черты глобализации и их влияние на правовую и политическую систему государства управления

Ключевые слова: теоретико-методологические подходы, глобализация, глобальное информационное общество, феномен глобализации, государственное управление

Annotation. The paper suggests the theoretical and methodological approaches to the study of globalization, reveals the state of scientific globalization as a scientific problem. Defined the concept, content and nature of the phenomenon of globalization, highlighted the key features of globalization and their impact on the legal and political system of public administration

Key words: theoretical and methodological approaches, globalization, global information society, phenomenon of globalization, public administration